

CZERWIEC '76 KROK KU WOLNOŚCI

MATERIAŁY DLA NAUCZYCIELA

SCENARIUSZE LEKCJI

ĆWICZENIA

PROPOZYCJE WYCIECZEK EDUKACYJNYCH

BIBLIOGRAFIA

CZERWIEC '76

– KROK KU WOLNOŚCI

MATERIAŁY DLA NAUCZYCIELA

WARSZAWA – LUBLIN – RADOM 2021

Kalendarium, biogramy, wybór materiałów, opracowanie: Sławomir Stępień.

Uzupełnienie: Arkadiusz Kutkowski

Scenariusze lekcji i epilog: Wiesława Młynarczyk.

Uzupełnienie: Joanna Kutkowska

Wprowadzenie i konsultacja merytoryczna: prof. Jerzy Eisler

Konsultacja dydaktyczna: Leszek Rysak

Koordynacja projektu II wydania: Magdalena Śladecka

Redakcja: Anna Piekarska, Małgorzata Strasz

Korekta: Hanna Śmierzyńska

Projekt graficzny: Krzysztof Findziński

Redakcja techniczna: Andrzej Broniak

Skład: SEMAFIC oraz Magdalena Śladecka

Zdjęcie na pierwszej stronie teczki pochodzi ze zbiorów IPN (z dokumentacji MSW); na ostatniej stronie teczki – fot. Wiktor Urbanek. Zdjęcie wykorzystane na okładkach broszur pochodzi ze zbiorów IPN.

Wydanie II uzupełnione

© Copyright by Instytut Pamięci Narodowej
Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu

SPIS TREŚCI

Omówienie zawartości pakietu	4
Scenariusze lekcji	6
Epilog	25
Bibliografia	28
Multimedia	31
Filmy, reportaże	31
Warto zobaczyć	32

OMÓWIENIE ZAWARTOŚCI PAKIETU

Chcemy przybliżyć jedno z ważniejszych, a nieomawianych dokładnie na lekcjach z powodu braku czasu, wydarzeń z najnowszej historii Polski – protest robotniczy w czerwcu 1976 r. Wśród dokumentów umieszczonych w części dla ucznia znajdują się notatki, protokoły, instrukcje i listy ówczesnych władz wojewódzkich i centralnych oraz telegramy i deklaracje wysyłane w tym czasie przez zakłady pracy. Proponujemy również teksty z literatury pięknej (wiersze) – do wykorzystania przede wszystkim na lekcjach polskiego, tablicę synchronistyczną, słownik pojęć, biogramy oraz bogaty materiał ikonograficzny z wystawy przygotowanej przez Oddziałowe Biuro Edukacji Publicznej IPN w Warszawie w czerwcu 2001 r.

Współczesna reforma edukacji promuje model kształcenia, który powinien nauczyć młodego człowieka aktywności twórczej, samodzielnego dochodzenia do wiedzy, krytycznego podejścia do różnych źródeł informacji, wartościowania i hierarchizowania wydarzeń oraz indywidualnego lub grupowego rozwiązywania problemów. Zakłada również aktywną postawę i samodzielność nauczyciela. Podobne założenia przyjęliśmy przy przygotowywaniu pakietu.

Scenariusze lekcji dają możliwość wykorzystania aktywizujących metod nauczania, głównie dramy. Są także przykładem integracji międzyprzedmiotowej – historii, języka polskiego, wiedzy o społeczeństwie – oraz realizacji regionalnej ścieżki edukacyjnej w szkole ponadgimnazjalnej. Temat pakietu wydaje nam się doskonałą okazją do kształtowania umiejętności uogólniania przez odnoszenie lokalnych i regionalnych faktów historycznych do wydarzeń tworzących historię narodową. Bardzo dużą wagę przywiązujemy również do analizy tekstu źródłowego, co związane jest z programem nowej matury.

Drama jest metodą parateatralną, znaną i stosowaną w Europie Zachodniej i USA od dawna. Do Polski dotarła w latach siedemdziesiątych dzięki Halinie Machulskiej, autorce wielu publikacji. Metoda ta polega na improwizowanym „wchodzeniu” w różne role; jest sposobem nauczania za pomocą działania – przez doświadczenie.

Do realizacji scenariuszy zakładających wykorzystanie dramy potrzebna jest duża sala lekcyjna bez ławek, z krzesłami ustawionymi w półkole. Na przygotowanie każdego ćwiczenia, indywidualnego bądź grupowego, uczniowie mają od trzech do dziesięciu minut. Staraliśmy się, aby ćwiczenia były różnorodne i dokładnie opisane.

Przed każdą lekcją podane są operacyjne cele zajęć. Poza tym uczniowie w trakcie lekcji powinni nabywać i doskonalić umiejętności analizowania i interpretacji tekstów źródłowych, pracy w grupie, publicznej prezentacji wyników oraz formułowania ocen krytycznych.

Dokładny opis wykorzystanych w scenariuszach metod i technik kształcenia znajduje się w podanej na końcu literaturze przedmiotu.

Mamy nadzieję, że nasz pakiet edukacyjny będzie cenną pomocą dydaktyczną i wzbogaci Państwa warsztat pracy.

Wszystkie scenariusze lekcji powiązane są z podstawą programową:

IV etap edukacyjny - zakres podstawowy

LVII. Polska w latach 1957–1981

- Geneza i następstwo kryzysu społecznego roku 1976
- Społeczno-polityczna rola Kościoła katolickiego w latach 1957-1980
- Charakterystyka i ocena działalności opozycji politycznej w latach 1976–1981.

IV etap edukacyjny – zakres rozszerzony

LVII. Polska w latach 1957–1981

- Postawy społeczne od negacji i oporu po przystosowanie i współpracę.

SCENARIUSZE LEKCJI DLA UCZNIÓW KLASY MATURALNEJ SZKOŁY PONADPODSTAWOWEJ

Lekcja pierwsza

Kryzysy PRL – Czerwiec '76

Cele lekcji

Po zakończeniu lekcji uczeń powinien:

- umieć zaprezentować przebieg protestu robotników w Radomiu, Ursusie i Płocku w dniu 25 czerwca 1976 r.,
- znać przyczyny i skutki wydarzeń czerwcowych,
- porównać PRL z państwami demokratycznymi,
- znać podstawowe pojęcia i terminy związane z tematem: Biuro Polityczne KC PZPR, cenzura, demokracja, „demokracja socjalistyczna”, drugi obieg wydawniczy, gospodarka planowa, gospodarka rynkowa, komunizm, Komitet Obrony Robotników, „pięciolatka”, „przerwy w pracy”, system kartkowy, „ścieżki zdrowia”, ZOMO.

Uwagi dotyczące prowadzenia lekcji

- na wcześniejszej lekcji nauczyciel poleca uczniom, by przeczytali w domu zamieszczony w pakiecie (w części dla ucznia) esej prof. Jerzego Eislera. Wskazane jest, aby nauczyciel zapoznał się także z opracowaniem Jerzego Eislera *Czerwiec 1976 w materiałach archiwalnych*, które jest rozszerzoną wersją eseju wprowadzającego,
- temat realizowany będzie na dwóch lekcjach (90 minut).

Metody

- analiza tekstów źródłowych,
- praca ze słownikiem pojęć zamieszczonym w pakiecie,
- „burza mózgów”,
- metaplan.

Środki dydaktyczne

- słownik pojęć,
- dokumenty (nr 1–12) zamieszczone w pakiecie,
- esej wprowadzający Jerzego Eislera,
- arkusz do metaplanu,
- kolorowe karteczki.

Przebieg lekcji

Ćwiczenie 1

Nauczyciel dzieli klasę na trzy grupy. Każda z nich otrzymuje temat do przygotowania. Uczniowie pracują w oparciu o słownik pojęć i esej prof. Eislera. Po około dziesięciu minutach przedstawiciele grup referują temat.

Uwaga: ćwiczenie to ma stanowić podstawę do powtórzenia najważniejszych zagadnień dotyczących PRL.

Tematy dla grup:

- grupa I

„Wolny rynek” w gospodarce PRL – nie funkcjonował, ponieważ podażą sterowało państwo, a popytu nigdy nie udało się zaspokoić. Celem produkcji nie był zysk, ale zaspokajanie potrzeb ludności, określanych przez państwo nieliczące się z rzeczywistymi aspiracjami obywateli. Rola pieniądza zmniejszyła się w wyniku wprowadzenia systemu kartkowego i różnego rodzaju przydziałów. Funkcjonowały takie pojęcia, jak złoty dewizowy, bony dewizowe. Walut obcych nie można było kupić ani sprzedać, ale samo ich posiadanie nie było zakazane. Należało je wymienić na bony towarowe realizowane w sieci specjalnych sklepów (Pewex), gdzie była obfitość towarów normalnie niedostępnych na rynku. Zamiast wolnego rynku w PRL istniało centralne planowanie i system nakazowo-rozdziałczy w produkcji. Obowiązywała zasada, że państwo wszystko daje i wymaga od obywateli lojalności, a nawet serwilizmu. Do zakupu atrakcyjnych towarów niezbędny był talon lub asygnata, pieniądze zaś traktowano jako niezbędny dodatek do transakcji. Jedynie w prywatnym rzemiośle i rolnictwie oraz na tak zwanym czarnym rynku funkcjonowały elementy wolnego rynku.

- grupa II

Funkcjonowanie gospodarki PRL – często w wyniku pospiesznej realizacji planów nie dbano o jakość produkcji i dopuszczano się marnotrawstwa. W wyniku złej koordynacji produkcji dochodziło do „przestojów” w pracy, trudno było więc wykonywać plan. Ponadprzeciętna praca nie była godziwie nagradzana, choć za złą karano. Ludzie tracili zapał, inicjatywę i inwencję twórczą. Funkcjonowało obiegowe powiedzonko: „Czy się stoi, czy się leży dwa tysiące się należy”. Bardzo niską wydajność pracy rekompensowano nadmiernym zatrudnieniem. Pracownikom rzadko udzielano zgody na dodatkowe zatrudnienie, aby nie zmniejszać liczby miejsc pracy i utrzymać mit braku bezrobocia jako sukcesu gospodarki socjalistycznej.

- grupa III

Stosunki między władzą a społeczeństwem – strajki i demonstracje, ustawiczna próba sił między władzą a Kościołem katolickim, sabotowanie poczynań władz przez polskich chłopów w takich kwestiach jak kolektywizacja czy dostawy obowiązkowe – świadczą o tym, że stosunki te nie układały się harmonijnie. Najważniejsze kryzysy społeczno-polityczne PRL to: Czerwiec i Październik '56, Marzec '68, Grudzień '70, Czerwiec '76, Sierpień '80.

Ćwiczenie 2

Klasa zostaje podzielona na sześć grup. Każda z nich otrzymuje zestaw materiałów źródłowych i na ich podstawie prezentuje przebieg wydarzeń 25 czerwca 1976 r. w Radomiu, Ursusie i Płocku.

Uwaga: uczniowie powinni precyzyjnie wykorzystywać materiał źródłowy; przedstawiciel każdej grupy referuje zagadnienie. Na przeczytanie i prezentację – 15 minut. W razie potrzeby nauczyciel uzupełnia i rozwija wnioski, może również zadawać pytania sprawdzające stopień zrozumienia tematu przez uczniów.

Materiały źródłowe:

- grupa I – *Notatka dotycząca działań organów porządku publicznego w Radomiu, Ursusie i Płocku w czerwcu 1976 r.* (karty nr 1–7),
- grupa II – *Kalendarz wydarzeń w Radomiu, Ursusie i Płocku 25 czerwca 1976 r.* (karty nr 8–16).

Dokumenty te zostały przygotowane w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych w styczniu 1981 r., a informacje w nich zawarte są często nieprawdziwe bądź dobrane w sposób skrajnie tendencyjny. Miały notabene posłużyć jako jeden z argumentów w walce politycznej z „Solidarnością”, która usiło-

wała wówczas doprowadzić do wyjaśnienia okoliczności naruszenia prawa w 1976 r. Wyłaniający się z tych dokumentów przebieg protestów należy zestawić z opisem zawartym w eseju Jerzego Eislera oraz z kalendarium opracowanym przez Arkadiusza Kutkowskiego w książce *Radomski Czerwiec. Dwadzieścia lat później*.

- grupa III – *Protokół z posiedzenia Sekretariatu KW PZPR w Radomiu 27 czerwca 1976 r.* (karty nr 17–21),
- grupa IV – *Dyrektywa Wydziału Organizacyjnego KC PZPR dla pierwszych sekretarzy KW PZPR zawierająca projekt rezolucji popierającej linię polityczną PZPR* (karta nr 22) i *Pismo Wydziału Organizacyjnego KC PZPR do pierwszych sekretarzy KW PZPR w sprawie przygotowania informacji i opracowań o sytuacji w poszczególnych województwach* (karty nr 23–25),
- grupa V – korespondencja między pierwszym sekretarzem KC PZPR Edwardem Gierkiem a przewodniczącym Rady Państwa Henrykiem Jabłońskim 24–25 września 1976 r. (karty nr 26–28),
- grupa VI – wiernopoddańcze deklaracje dla władz i podziękowania Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Radomiu dla Zakładów Elektronicznych „Wareł” i Urzędu Radiofonii Przewodowej w Warszawie za pomoc w organizacji manifestacji 30 czerwca 1976 r. w Radomiu potępiającej uczestników protestów (karty nr 29–32).

Ćwiczenie 3

Nauczyciel pisze na tablicy (planszy) pytanie: „Jakie są wspólne przyczyny wydarzeń w tak odległych od siebie miejscach?” „Burza mózgów” – uczniowie piszą na tablicy (planszy) wszystkie odpowiedzi, następnie nauczyciel dokonuje oceny merytorycznej i wybiera najtrafniejsze z nich.

Przykładowe odpowiedzi:

- gwałtownie pogarszające się warunki życia,
- decyzja władz o drastycznej podwyżce cen żywności przy niskich rekompensatach finansowych dla ludności,
- sposób naliczania rekompensat, uderzający zwłaszcza w najuboższych,
- przekonanie obywateli, że władza zawsze jest przeciwko nim i próbuje ich czymś nieprzyjemnym zaskoczyć,
- w powszechnym odczuciu konsultacje planowanych podwyżek były działaniami pozornymi, a wszystko zostało przesądzone „na górze”,
- zmiany w Konstytucji PRL przyznające PZPR rolę hegemonu w państwie i dekretujące sojusz z ZSRR,
- niechęć wielu młodych ludzi wobec konieczności złożenia przysięgi wojskowej, będącej deklaracją posłuszeństwa wobec ZSRR.

Ćwiczenie 4

„Jakie stanowisko powinny zająć ówczesne władze wobec strajkujących?” Metaplan. Uczniowie wykorzystują arkusz według następującego schematu:

ARKUSZ

Problem (temat)

Jak było?

(nalepiamy odpowiedzi)

Jak być powinno?

(nalepiamy odpowiedzi)

Dlaczego nie było tak, jak być powinno?

(nalepiamy odpowiedzi)

Wnioski:

(wypisujemy wnioski)

Uwaga: dla każdego ucznia przygotowujemy po trzy samoprzylepne kartki różnego koloru, które odpowiadają pytaniom na arkuszu. Uczniowie pracują samodzielnie, korzystając z tekstów źródłowych oraz eseju Jerzego Eislera. Nauczyciel zadaje kolejne pytania. Uczniowie piszą odpowiedzi na kartkach o odpowiedniej barwie (w maksimum trzech zdaniach), a następnie przyczepiają do arkusza w wyznaczonych miejscach. Wszystkie odpowiedzi należy podsumować.

Tę technikę możemy wykorzystać także przy analizie sposobu przeprowadzania podwyżki.

Lekcja druga

Czerwiec '76 w najnowszej historii Polski

Cele lekcji

Po zakończeniu lekcji uczeń powinien:

- umieć przedstawić przebieg kryzysu społeczno-politycznego w czerwcu 1976 r.,
- rozumieć znaczenie Czerwca '76 w najnowszej historii Polski,
- umieć zaprezentować postawę strajkujących.

Uwagi dotyczące prowadzenia lekcji

- temat realizowany będzie na dwóch lekcjach (90 minut).

Metoda

- drama (scenka improwizowana ze stop-klatką, dyskusja „słoneczna”, rzeźba, „tunel myśli”, „advokat diabła”).

Środki dydaktyczne

- esej wprowadzający Jerzego Eislera (z części dla ucznia),
- zdjęcia zamieszczone w pakiecie (szczególnie zdjęcie nr 1, karta nr 42),
- małe karteczki.

Przebieg lekcji

Ćwiczenie 1

Nauczyciel dzieli klasę na dwuosobowe zespoły. W każdym zespole jeden uczeń wchodzi w rolę osoby, która była świadkiem protestu czerwcowego w Radomiu, drugi – w rolę jego przyjaciela. Zadaniem ucznia występującego w roli świadka jest opowiedzieć „przyjacielowi” o tamtych doświadczeniach i przeżyciach. Zakładamy, że jest rok 2001, a więc 25 lat po wydarzeniach. Zespoły pracują jednocześnie.

Uwaga: uczniowie wykorzystują esej prof. Eislera (zadany wcześniej do przeczytania jako praca domowa) oraz zdjęcia znajdujące się w pakiecie. Proponujemy, aby przygotować zdjęcia w formie „wystawy” w pracowni historycznej, na przykład tydzień wcześniej.

Ćwiczenie 2

Nauczyciel prosi, aby uczniowie grający przyjaciół usiedli w jednym miejscu sali. Wybiera kilku z nich, aby przekazali relację o tym, co usłyszeli.

Przykładowa relacja: „Mój przyjaciel opowiadał o tym, jak około godziny dziesiątej przy ulicy 1 Maja przed gmachem Komitetu Wojewódzkiego zebrało się mnóstwo ludzi. Słyszał, że domagano się rozmowy z pierwszym sekretarzem KW PZPR. Ponoć ten nie chciał się na to zgodzić, ale zaproponował przyjęcie delegacji pracowników. Już o godzinie dwunastej część manifestantów wkroczyła do budynku KW i rozpoczęła plądrowanie. Potem zaczęto podpalać budynek partyjny. Do dziś nie ma pewności, kto rzeczywiście podłożył ogień – jakiś prowokator albo zwykli chuligani”.

Ćwiczenie 3

Uczniowie otrzymują na karteczkach niedokończone zdanie: „Nie mogę sobie wyobrazić, że (jak)...”. Ich zadaniem jest dokończyć to zdanie w kontekście poprzednich ćwiczeń, na przykład: „Nie mogę sobie wyobrazić, że milicja biła niewinnych ludzi”; „Nie mogę sobie wyobrazić, że w sklepach były puste półki”.

Ćwiczenie 4

Nauczyciel mówi: „Spróbujcie pokazać scenę ze zdjęcia nr 1. Ma powstać statyczna rzeźba”.

Uwaga: na przygotowanie ćwiczenia należy przeznaczyć około czterech minut. Trzech lub czterech uczniów wchodzi w rolę „rzeźbiarzy”, potem na dany przez nauczyciela znak następuje prezentacja – uczniowie tworzą „rzeźbę”. Proponujemy, aby „rzeźbiarze” byli wspólnie z nauczycielem obserwatorami „rzeźby”.

Ćwiczenie 5

Nauczyciel podchodzi do wybranej postaci z „rzeźby”, „ożywia” ją i zadaje jej kilka pytań.

Przykładowe pytania i odpowiedzi:

- kim jesteś? (matką trójki dzieci),
- co teraz robisz? (stoję od godziny trzeciej w kolejce),
- dlaczego to robisz? (ponieważ moja rodzina dawno nie jadła mięsa),
- jak się czujesz? (jestem bardzo zmęczona).

Ćwiczenie 6

Na dany przez nauczyciela znak następuje „ożywienie” wszystkich postaci „rzeźby”, która zostaje przekształcona w scenkę improwizowaną pod tytułem *W kolejce*. Potem następuje krótka dyskusja i podsumowanie.

Ćwiczenie 7

Nauczyciel wchodzi w rolę „adwokata diabła” i mówi: „Sądzę, że strajki w Radomiu były zupełnie niepotrzebne. Dokonano w mieście tylu zniszczeń. Niewinni ludzie ponosili konsekwencje – byli bici, torturowani. Wielu z nich straciło pracę i bardzo długo nie mogło znaleźć nowej. Radom przez wiele lat był nazywany »miastem warchołów«. Co Wy o tym sądzicie?”.

Uwaga: celem tego ćwiczenia jest sprowokowanie uczniów do wyrażenia opinii na temat przyczyn strajków w Radomiu w czerwcu 1976 r. oraz ich konsekwencji dla dalszej historii PRL.

Lekcja trzecia

Strajkujący – ludzie i ich problemy

Cele lekcji

Po zakończeniu lekcji uczeń powinien:

- znać przyczyny działań strajkujących,
- dokonać próby charakterystyki strajkujących.

Uwagi dotyczące prowadzenia lekcji

- temat może być realizowany na lekcjach historii, języka polskiego, wiedzy o społeczeństwie, etyki i na godzinie wychowawczej,
- temat realizowany będzie na jednej lekcji (45 minut).

Metoda

- elementy dramy (wywiad w roli, „tunel myśli”).

Środki dydaktyczne

- plansza z napisem „Przyczyny kryzysu w czerwcu 1976 r.”,
- schematyczny rysunek człowieka,
- wypowiedzi strajkujących z zamieszczonych w pakiecie plansz ze zdjęciami.

Przebieg lekcji

Ćwiczenie 1

Nauczyciel kładzie na podłodze planszę z napisem: „Przyczyny kryzysu w czerwcu 1976 r.” (karta nr 47) i prosi uczniów, aby napisali na niej te przyczyny. Potem następuje odczytanie i krótka dyskusja.

Uwaga: uczniowie wykorzystują materiały zawarte w pakiecie (w części dla ucznia): esej Jerzego Eislera oraz dokumenty, z którymi zapoznali się wcześniej.

Ćwiczenie 2

Nauczyciel proponuje, aby jeden z uczniów wszedł w rolę strajkującego w Radomiu, pozostali uczniowie zaś w rolę dziennikarzy. Zadaniem „dziennikarzy” jest przeprowadzenie – dzisiaj, po latach od wydarzeń – wywiadu ze „strajkującym”.

Przykładowe pytania:

- Dlaczego przyłączył się pan do strajkujących?
- Czy brał pan udział w demonstracjach poza zakładem?
- Czy chodziło tylko o brak mięsa?
- Czy w trakcie demonstracji zdarzały się starcia z milicją?
- Czy wiedział pan, że jest fotografowany?
- Czy wierzył pan wtedy, że w Polsce może coś się zmienić?
- Jak zakończyła się akcja strajkowa?
- Czy był pan represjonowany?
- Jak pan dzisiaj ocenia te wydarzenia?
- Jak ocenia pan pomoc Komitetu Obrony Robotników (KOR) dla represjonowanych?

Ćwiczenie 3

Nauczyciel pokazuje planszę ze schematycznym rysunkiem człowieka (karta nr 57) i mówi: „Wpiszcie w sylwetkę człowieka cechy strajkującego”, na przykład odważny, zdeterminowany, zdecydowany na wszystko.

Ćwiczenie 4

„Tunel myśli” – nauczyciel prosi, aby jeden z uczniów wcielił się w strajkującego. Pozostała część klasy staje w dwóch szeregach naprzeciw siebie. Między szeregami powstaje tunel, w którym spaceruje „strajkujący”. Nauczyciel mówi: „Kiedy położę rękę na czyimś ramieniu, ta osoba ma coś krótko powiedzieć »strajkującemu«” (dzisiaj, po 25 latach). Nauczyciel chodzi na zewnątrz tunelu i kładzie rękę na ramieniu wybranym uczniom.

Przykładowe wypowiedzi uczniów:

- Ile miałeś wtedy lat?
- Ale byłeś odważny!
- Czy nie bałeś się milicji?
- Po co ci to było?
- Jak wygląda teraz ta twoja Polska?
- Czy wiesz, że traktowano was jak zwykłych chuliganów?
- Czy nie bałeś się o swoją rodzinę?
- Gdzie potem znalazłeś pracę?
- Zmarnowałeś sobie życie!

Uwaga: uczeń grający strajkującego nic nie mówi, natomiast stara się uważnie słuchać uwag.

Ćwiczenie 5

Nauczyciel zadaje pytanie „strajkującemu”: „Jak czułeś się, spacerując w tunelu?”. Uczeń próbuje opowiedzieć o swoich refleksjach, na przykład: byłem bardzo zdenerwowany, mówiono o mnie z politowaniem, pytano mnie o sens udziału w strajku.

Lekcja czwarta

Poetycki obraz Radomia 1976 r. w wierszu Jana Krzysztofa Kelusa *Ballada o szosie E7*

Cele lekcji

Po zakończeniu lekcji uczeń powinien:

- znać utwór Jana Krzysztofa Kelusa *Ballada o szosie E7*,
- umieć określić kontekst historyczny utworu,
- wyeksponować podstawowe elementy struktury świata przedstawionego w utworze (narrator-podmiot liryczny, bohaterowie liryczni itp.),
- określić funkcję środków artystycznych w utworze,
- wymienić cechy gatunkowe ballady (na zasadzie powtórzenia),
- umieć przełożyć środki artystyczne na elementy gry aktorskiej.

Uwagi dotyczące prowadzenia lekcji

- scenariusz może być realizowany na lekcji języka polskiego w ramach integracji międzyprzedmiotowej z historią i wiedzą o społeczeństwie,
- informacje o autorze ballady znajdują się w części dla ucznia (patrz: Biogramy),
- temat realizowany będzie na dwóch lekcjach (90 minut).

Metody

- praca z tekstem (jego analiza i interpretacja),
- elementy dramy (scenka improwizowana, „dyskusja słoneczna”).

Środki dydaktyczne

- wiersz Jana Krzysztofa Kelusa *Ballada o szosie E7*,
- plansza ze schematycznym rysunkiem trasy E7 Warszawa–Radom,
- małe karteczki.

Pojęcia i terminy

- ballada – wierszowany utwór epicko-liryczny (synkretyczny), niekiedy udramatyzowany, o niezwykłej, często fantastycznej tematyce, zaczerpniętej ze świata legend i podań ludowych,
- podmiot liryczny – postać kreująca świat przedstawiony w utworze lirycznym,
- bohater liryczny – postać (postacie) świata przedstawionego w utworze lirycznym,
- narrator – postać opowiadająca w utworze epickim.

Przebieg lekcji

Ćwiczenie 1

Nauczyciel czyta głośno tekst wiersza, a potem prosi, aby uczniowie określili jego tematykę (obraz Radomia po wydarzeniach Czerwca '76, pomoc udzielana represjonowanym uczestnikom protestów).

Ćwiczenie 2

Nauczyciel dzieli klasę na 5–6 grup. Zadaniem każdej grupy jest interpretacja tytułu wiersza (około trzech minut), potem przedstawiciele grup referują zagadnienie.

Przykładowe odpowiedzi:

- tytuł sugeruje temat,
- wskazuje na gatunek utworu (ballada).

Ćwiczenie 3

Określenie typu i sposobu kreacji narratora-podmiotu lirycznego. Przykładowe pytania nauczyciela kierowane do uczniów:

- kim jest narrator-podmiot liryczny (jednym z udzielających pomocy represjonowanym, który jeździł z Warszawy do Radomia);
- wskaż fragmenty wiersza, które o tym mówią („Jesienią Konrad już na nas czekał. / Pierwsze pieniądze właśnie zebrano, / Pojechaliliśmy – ktoś musiał jechać”; „I stąd to całe nasze jeżdżenie / Szosą E7 – dziwny autostop”; „Jakieś pieniądze, jakieś adresy”);
- określ typ podmiotu lirycznego (jawny, indywidualny: „pamiętam”, „miałem”, „lubiłem”; wypowiadający się w imieniu innych bohaterów: „pojechaliliśmy”, „nasze jeżdżenie”);
- z jakiej perspektywy opowiada o swoich przeżyciach (z perspektywy pięciu lat – data podana przed tekstem: 1981 r. oraz fragmenty tekstu: „pamiętam”, „To już naprawdę pięć lat minęło”).

Uwaga: ponieważ ballada jest utworem synkretycznym, używamy terminu narrator-podmiot liryczny.

Ćwiczenie 4

Nauczyciel prezentuje planszę ze schematycznym rysunkiem drogi (szosy E7) między Warszawą a Radomiem (karta nr 58). Zadaniem uczniów jest wpisanie na schemat drogi cytatów określających uczucia podmiotu lirycznego, na przykład:

- „Naprawdę trzeba było coś zrobić”,
- „Nadziei miałem bardzo niewiele”,
- „[...] raczej myślałem, / Że to się znowu skończy więzieniem”,
- „A tak naprawdę lubiłem tylko / Z tego Radomia po prostu wracać. / Zmęczony z lewej profil kierowcy”,
- „I tylko nie wiem, czy będę umiał / Znowu pojechać szosą E-ileś”,
- „Na różnych szosach jadąc nocami / Wiem, że się Radom przypomni jeszcze”.

Potem następuje krótka próba interpretacji cytatów i dyskusja.

Ćwiczenie 5

Charakterystyka bohaterów lirycznych i wskazanie odpowiednich fragmentów wiersza:

- Kuba: „Kuba jeździła zwykle w soboty, / Wracała stamtąd jakby z daleka”; „Ta moja żona jest taka drobna, / [...] przesiedziała w więzieniu dłużej / Niż ta wariatka Angela Davis”; „Kuba wracała ze świeżym chlebem. / [...] Kiedyś myślała, że za nią idą, / Stała w zwykłej kolejce w sklepie, / Gdy wyszła z siatką, tajniak już spłynął”.
- Konrad: „Jesienią Konrad już na nas czekał. / Pierwsze pieniądze właśnie zebrano”.

Ćwiczenie 6

Nauczyciel dzieli klasę na sześć grup. Każda grupa otrzymuje karteczkę z cytatem dotyczącym obrazu Radomia po wydarzeniach czerwcowych. Zadaniem grup jest stworzenie scenek improwizowanych inspirowanych cytatami.

Cytaty dla poszczególnych grup:

- grupa I – „Radom [...] siny / Jak zbite pałąk ludzkie plecy”,
- grupa II – „Strach w ludzkich oczach, upokorzenie”,
- grupa III – „W spotniałych palcach świstki wyroków”,
- grupa IV – „Na dworcach gliny”,
- grupa V – „Listy z więzienia, lekarz, adwokat”.

Po około pięciu minutach poszczególne grupy po kolei prezentują scenki, potem następuje krótkie ich omówienie.

Ćwiczenie 7

Dyskusja „słoneczna” na temat: „Jaki obraz Radomia wyłania się z wiersza” (prerażający, tragiczny, ukarany, spacyfikowany, zdeptany, upokorzony, zaszczuty, zastraszone itp.). Zadaniem uczniów jest napisanie dwóch najważniejszych według nich cech tego obrazu. Każdą z cech piszą na osobnej karteczce. Dwóch uczniów układa je w „słoneczko” (karta nr 59). Jego ramiona zostają utworzone z jednakowych cech. Ćwiczenie to pozwoli zobaczyć, które określenie ma najwięcej zwolenników (pokaże to najdłuższe ramię „słoneczka”).

Ćwiczenie 8

Wyodrębnienie refrenu i wyeksponowanie jego funkcji:

- wskazuje na główny problem utworu,
- wzmacnia wymowę tekstu,
- podkreśla rytmikę utworu (podobnie jak rymy i układ stroficzny).

Uwaga: na refren składają się dwie strofy; w środkowym fragmencie tekstu refren jest niepełny i składa się z jednej strofy.

Ćwiczenie 9

Nauczyciel proponuje, aby uczniowie określili uczucia podmiotu lirycznego w ostatniej strofie wiersza. Każdy uczeń wchodzi w rolę podmiotu lirycznego i w kilku zdaniach pisze na małej kartce o swoich uczuciach. Jest to próba przekształcenia tekstu poetyckiego na fragment prozy.

Przykładowa parafraza:

„Mam wątpliwości, czy to wszystko ma sens. Czy rzeczywiście nasza pomoc jest potrzebna? Chyba coś się we mnie wypaliło. Nie wiem, czy będę miał tyle siły, aby po raz kolejny pomagać represjonowanym. Ale co wtedy powiem moim dzieciom i przyjaciołom...”

Ćwiczenie 10

Odczytanie kilku wypowiedzi i krótka dyskusja.

Lekcja piąta

Czerwiec '76 – jak go możemy zobaczyć

Cele lekcji

Po zakończeniu lekcji uczeń powinien:

- umieć opisać i zinterpretować materiał ikonograficzny,
- umieć podkreślić rolę ikonografii jako ważnego materiału źródłowego.

Uwagi dotyczące prowadzenia lekcji

- temat może być realizowany na lekcjach historii, języka polskiego i wiedzy o społeczeństwie,
- temat realizowany będzie na jednej lekcji (45 minut).

Metody

- analiza materiału ikonograficznego,
- burza mózgów,
- elementy dramy (żywy obraz, scenka improwizowana z retrospekcją i antycypacją, dialog w roli).

Środki dydaktyczne

- zdjęcia nr 1, 2a, 3abc, 4a, 5abc zawarte w części dla ucznia (karty nr 42, 43, 44, 45, 46),
- małe karteczki.

Pojęcia i terminy

- retrospekcja – odwoływanie się do wcześniejszych faktów,
- antycypacja – wyprzedzanie faktów,
- ikonografia – nauka pomocnicza historii sztuki zajmująca się rozpoznaniem i klasyfikacją tematów ikonograficznych, a także odczytywaniem treści symboli zawartych w dziele sztuki; ogół dzieł plastycznych stanowiących dokumentację wydarzenia, osoby czy miejsca.

Przebieg lekcji

Ćwiczenie 1

Nauczyciel dzieli klasę na trzy grupy. Ich zadaniem jest prezentacja zdjęć w formie żywego obrazu:

- grupa I – zdjęcie nr 3a (karta nr 44),
- grupa II – zdjęcie nr 3b (karta nr 44),
- grupa III – zdjęcie nr 3c (karta nr 44).

Uwaga: żywy obraz – rodzaj scenki pantomimicznej; uczniowie starają się odtworzyć zdjęcia w sposób najbardziej realistyczny; można jako rekwizyty wykorzystać przedmioty znajdujące się w klasie.

Ćwiczenie 2

Nauczyciel mówi: „Na zdjęciach nr 3abc widać manifestujących z biało-czerwonymi flagami. Jak to interpretujecie?” (jako symbole narodowe). Krótka dyskusja.

Ćwiczenie 3

Nauczyciel dzieli klasę na trzyosobowe zespoły. W każdym zespole uczniowie wchodzi w rolę trzech kobiet z pierwszego planu zdjęcia nr 2a (karta nr 43) i inscenizują dialog, jaki mogły prowadzić te kobiety.

Przykładowy dialog:

- I co teraz będzie?
- Podobno mamy iść pod komitet partii...
- Czy to coś da? I tak oni zrobią swoje...

Ćwiczenie 4

Nauczyciel mówi: „Wymyślcie tytuł zdjęcia nr 4a” (karta nr 45). Burza mózgów – uczniowie piszą na tablicy wszystkie wymyślane tytuły, a potem w głosowaniu wybierają jeden.

Ćwiczenie 5

Nauczyciel dzieli klasę na pięcioosobowe zespoły. Uczniowie wykorzystują zdjęcie nr 1 (karta nr 42). Trzy zespoły przygotowują scenkę improwizowaną pod tytułem *Przed wyjściem po zakupy* (retrospekcja), trzy pozostałe *Po powrocie do domu* (antycypacja). Prezentacja i krótka dyskusja.

Ćwiczenie 6

Każdy uczeń otrzymuje karteczkę samoprzylepną. Zadaniem uczniów jest napisanie jednego skojarzenia powstałego podczas oglądania zdjęć nr 5abc (karta nr 46). Następnie uczniowie przyklejają karteczki pod panelem prezentującym te zdjęcia (na wcześniej przygotowanej wystawce klasowej). Dyskusja.

Lekcja szósta

Z drugiej strony lustra – czyli radomski Czerwiec '76 we wspomnieniach pierwszego sekretarza KW PZPR (na podstawie reportażu Hanny Krall *Widok z okna na pierwszym piętrze*)

Cele lekcji

Po zakończeniu lekcji uczeń powinien:

- znać reportaż Hanny Krall *Widok z okna na pierwszym piętrze*,
- wiedzieć, jak ówczesne władze patrzyły na demonstracje radomskie,
- zwrócić uwagę na możliwość różnej interpretacji faktów historycznych i wynikające stąd konsekwencje,
- wyeksponować polemiczny charakter reportażu,
- uświadomić sobie motywy działania ówczesnej władzy.

Uwagi dotyczące prowadzenia lekcji

- lekcję należy traktować jako formę korelacji historii i języka polskiego – w ramach integracji międzyprzedmiotowej. Scenariusz można wykorzystać również na lekcji języka polskiego w klasie maturalnej – jako przykład reportażu, na przykład po omówieniu reportażu Hanny Krall *Zdążyć przed Panem Bogiem*. Tydzień wcześniej nauczyciel zadaje reportaż do przeczytania jako pracę domową;
- według reportażu *Widok z okna na pierwszym piętrze* powstał scenariusz filmu *Krótki dzień pracy*, napisany przez Hannę Krall i Krzysztofa Kieślowskiego (opublikowany w piśmie „Dialog” 1981, nr 7);
- temat realizowany będzie na dwóch lekcjach (90 minut).

Metody

- praca z tekstem,
- dyskusja,
- elementy dramy (scenka improwizowana ze stop-klatką, „pięć poziomów świadomości”).

Środki dydaktyczne

- reportaż Hanny Krall *Widok z okna na pierwszym piętrze* zamieszczony w zbiorze autorki *Trudności ze wstawianiem. Okna*;
- esej wprowadzający Jerzego Eislera (w części dla ucznia).

Pojęcia i terminy

- reportaż – gatunek prozy publicystycznej (na przykład audycja radiowa, telewizyjna lub film) stanowiący żywy opis zdarzeń i faktów znanych autorowi z bezpośredniej obserwacji i z autentycznych materiałów.

Przebieg lekcji

Ćwiczenie 1

Nauczyciel dzieli klasę na pięć grup. Każda wybiera fragment reportażu Hanny Krall, będący wypowiedzią byłego pierwszego sekretarza KW PZPR w Radomiu Janusza Prokopiaka. Przygotowane wcześniej fragmenty nauczyciel rozkłada na biurku. Zadaniem uczniów jest próba pokazania tych frag-

mentów w formie scenek improwizowanych – pantomimicznych lub dialogowych. Po pięciu minutach grupy kolejno prezentują scenki. W czasie prezentacji nauczyciel może zastosować stop-klatkę, to znaczy zatrzymać obraz, na przykład w najbardziej dramatycznym momencie – tak jakby robił zdjęcie.

Uwaga: ćwiczenie można zmodyfikować, na przykład podczas stop-klatki wybrane postacie można ożywić i zadać im kilka pytań z zakresu tak zwanych pięciu poziomów świadomości, na przykład:

- Kim jesteś?
- Gdzie się znajdujesz?
- Co teraz robisz?
- Dlaczego to robisz?
- Co czujesz?
- Do czego zmierzasz?

Fragmenty dla poszczególnych grup:

- grupa I

„O szóstej wszedłem więc do KW i od razu mi powiedziano, że w »Walterze« strajk się rozszerza. Pojechał tam sekretarz ekonomiczny i towarzysze z KW, a tymczasem ludzie z hal wyszli na dziedzińiec. Byli wzburzeni, wołali: – Chodźmy do innych zakładów; nasi próbowali ich zatrzymać, ale nikt nie słuchał”.

- grupa II

„Wiedziałem, że Adamczyka ciągnęli za krawat i klapy, więc zdjąłem krawat i marynarkę i podciągnąłem rękawy koszuli. Myślałem: a bo to wiadomo, jak będzie, kiedy człowiek między ludźmi stanie? Jak zaczną bić, nie będę przecież stał w miejscu, nie ułomek jestem... Stałem przy oknie, ludzie otoczyli mnie zewsząd i wołają: – No, mów coś. – Powiadają: – Jak tu będę do was mówił, to nie będą słyszeli na ulicy, a jak pójdę do nich, to wy nie usłyszycie, więc może wyjdźcie. – Nie – powiedzieli – nie wyjdziemy, mów przez okno. Dobrze, w takim razie zaczekamy na tubę”.

- grupa III

„To teraz trzeba powiedzieć ludziom, że wykonałem ustalenia. Jak ja powiem, nie uwierzą mi – byłoby lepiej, gdyby z was któryś. Jeden z nich, taki maluszek, mówi: – Ja mogę powiedzieć. – Wziął tubę, włożył na parapet i woła: – Sekretarz dzwonił do Warszawy i przekazał protest! – Na to rozległ się krzyk: – Przekupili go! Nie wierzyć! – Zdjęli maluszka z parapetu, ktoś chwycił tubę i krzyknął: – Rznąć ich!!! Palić!!! – co wskazywałoby, że wzburzenie rosło. Mówię do tych w holu: – Słyszycie, co on mówi? Czy jemu chodzi o ceny, czy o coś innego”.

- grupa IV

„Więc mówię: – Jutro jest sejm, który wszystkie protesty rozpatrzy i podejmie decyzje. – Bo co właściwie miałem im do powiedzenia? I w tym momencie skończyło się porozumienie, znów zaczął się gwizd i zaczęli skandować: my – chce – my – dzi – siał – my – chce – my – dzisiaj... Słyszałem, że ktoś za mną mówi: – Odpowiedź będzie za dwie godziny. – Powtarzam: – Będzie odpowiedź z Warszawy za dwie godziny! – Krzyczą: – To czekamy! – i zaczęli się rozkładać na jezdni, na trawnikach, gdzie popadło... Pomyślałem, że byłoby dobrze mieć trochę ludzi, którzy wmieszają się w tłum i zaprowadzą jakiś porządek, jakąś delegację wybiorą czy coś, no, słowem, gdybym miał tu trochę aktywnego partyjnego, byłoby bardzo pozytywnie... Mamy w mieście ze dwadzieścia wielkich zakładów, członków partii jest tam kilka tysięcy. Z tych tysięcy przyszło po moich telefonach piętnastu, już nie pamiętam skąd, z tym że nawet do budynku nie weszli. Nie udało im się, czy nie próbowali, nie wiem. No, i to była partia”.

- grupa V

„Po południu, zaraz po tym jak podpalili komitet i przeszedłem do urzędu wojewódzkiego, przyszła wiadomość, żeby słuchać premiera w dzienniku, bo będzie ważna informacja. Nie powiedziano nam, co premier powie, domyślaliśmy się tylko, że odwoła podwyżkę. Gdybym wiedział z godzinę wcześniej i mógł powiedzieć ludziom, nie doszłoby do tego wzburzenia, palenia, użycia siły i całego dra-

matu, ale nikt nam nie powiedział do końca. Tłum czekał więc na placu, ja czekałem w gabinecie, na stoliku leżała słuchawka i towarzysz z Warszawy mówił już tylko jedno – żebym natychmiast opuścił budynek. Rozumiałem, że rzeczywiście nie byłoby dobrze, gdyby sekretarzowi coś się stało, ale wciąż miałem nadzieję, że wpadnę na jakiś pomysł, że coś jednak zrobię i wszystko się dobrze skończy”.

Ćwiczenie 2

Dyskusja na temat: „Czy istnieje różnica w opisie wydarzeń w Radomiu między relacją pierwszego sekretarza KW PZPR Janusza Prokopiaka a esejem Jerzego Eislera oraz innymi materiałami źródłowymi”.

Ćwiczenie 3

Nauczyciel cytuje wypowiedź dziennikarza („Słowo Ludu” z 28 VI 1996), który powiedział, że Hanna Krall przedstawiła pierwszego sekretarza Janusza Prokopiaka „jako zadufanego w sobie aparatczyka, takiego, który nie potrafi porozumiewać się z ludźmi i ma dla nich kilka wyświechtanych zwrotów w rodzaju: »w tym temacie«, »sytuacja wyszła na ulicę«”. Wykorzystując fragmenty wypowiedzi Janusza Prokopiaka zawarte w reportażu, uczniowie mają skomentować tę wypowiedź dziennikarską.

Uwaga: nauczyciel rozdaje uczniom na małych karteczkach fragmenty wypowiedzi pierwszego sekretarza KW. Fragmenty wypowiedzi:

- „To fatalna rzecz taka bezradność. Człowiek nie jest do niej przyzwyczajony. Przez całe życie wszystko mu funkcjonuje sprawnie, wszystko się rozumie i człowiek wie, jak się poruszać, a tu nagle wszystko się kompletnie rozpada – a teraz co?”.
- „Byłem bezradny – ale jacy oni byli bezradni, wszyscy ci ministrowie i premierzy. Co oni potrafili doradzić na rozegranie tematu?”.
- „Byłem dla nich symbolem władzy i oni chcieli wyrzucić władzę. Nie mnie mają dosyć, tylko nas, pocieszałem się, ale już sam nie wiem, która myśl była gorsza”.
- „Owszem, rozumiałem, że jeden dzień to mało, ale wiedziałem też, że jako sekretarz KW jestem po to, by w sposób zdyscyplinowany realizować politykę centralnych władz naszej partii. Zatem – realizowałem ją”.
- „No – czułem, że jest miło, że coś w człowieku rośnie, rośnie, człowiek myśli – może naprawdę taki udany jestem, skoro oni się tak wszyscy uśmiechają? Ale że trwało to tylko trzynaście miesięcy i dziesięć dni, bo tyle sprawowałem władzę przed dniem 25 czerwca, więc nie zdążyłem się specjalnie napławić, dostałem w łeb i pozostałem na ziemi”.
- „Weźmy pierwszą lepszą uroczystość. Ten ceremoniał, tytuły, głos zabierze członek KC – poseł na sejm – przewodniczący wojewódzkiej rady narodowej – sekretarz KW – i na końcu dopiero nazwisko. Wszyscy uśmiechają się, klaszczą, kiedy taki przedstawiciel władzy zajmie stanowisko w temacie, to już jest jak decyzja, w dniu imienin od rana delegacje z kwiatami...”

Ćwiczenie 4

Zacytuj fragment dotyczący represji ze strony milicji i porównaj z fragmentami eseju zamieszczonego w części dla ucznia, na przykład: „Milicja jeszcze wtedy nie przystąpiła do akcji – podjęliśmy decyzję później, jak paliły się samochody, wybuchała benzyna, jak palił się komitet i w ogóle wyglądało paskudnie. Milicja miała tylko pałki i gazy łzawiące – wszystkim idącym do akcji odbierano broń, bo chodziło o to, żeby ani jeden strzał nie padł – i strzały nie padły.

Nieprawda, nie bili, to wymyślił KOR”.

Krótką dyskusja.

Lekcja siódma

Ksiądz Roman Kotlarz – radomski Popiełuszko?

Cele lekcji

Po zakończeniu lekcji uczeń:

- poszerza wiedzę o Proteście Robotniczym w 1976 r.
- dostrzega udział kościoła w wydarzeniach Czerwca 76
- porównuje losy księdza Kotlarza i księdza Popiełuszki i wyjaśnia, dlaczego ks. Kotlarz bywa nazywany „radomskim Popiełuszką”
- wskazuje na wartości, jakimi kierował się w życiu ks. Kotlarz i dokonuje oceny jego postawy,
- analizuje źródła i wyszukuje w nich odpowiedzi na postawione pytania
- poszukuje materiałów źródłowych

Uwagi dotyczące prowadzenia lekcji

- na wcześniejszej lekcji nauczyciel poleca uczniom, by zapoznali się z zamieszczonym w pakiecie (w części dla ucznia) artykułem Arkadiusza Kutkowskiego
- nauczyciel na lekcji może (w zależności od możliwości uczniów) wykorzystać także całości lub we fragmentach np. w formie prezentacji lub wystawy materiały multimedialne: „Ksiądz musi zaprzestać” <https://ipn.gov.pl/pl/edukacja-1/wystawy/13627,ksiazdz-musi-zaprzestac-Zycie-i-dzialalnosc-ksiedza-Romana-Kotlarza.html> lub „Krok ku wolności” <https://ipn.gov.pl/pl/edukacja-1/wystawy/73741,Wystawa-Krok-ku-wolnosci-Protesty-robotnicze-w-czerwcu-1976-r-do-pobrania.html>
- nauczyciel może przy realizacji lekcji nie wykorzystywać wszystkich ćwiczeń
- temat realizowany będzie na dwóch jednostkach lekcyjnych (90 minut)

Metody:

- analiza tekstów źródłowych
- „burza mózgów”
- „słoneczko”
- mapa myśli
- elementy dramy (scenki improwizowane, „advokat diabła”)

Środki dydaktyczne

- artykuł A. Kutkowskiego zamieszczony w pakiecie dla ucznia
- dokumenty źródłowe – karty nr 33–41
- nota biograficzna ks. Romana Kotlarza
- telefony z dostępem do internetu
- arkusze papieru, kolorowe karteczki i mazaki
- zdjęcia zamieszczone na karcie 51
- zasoby multimedialne: wystawy *Ksiądz musi zaprzestać. Życie i działalność ks. Romana Kotlarza, Krok ku wolności*

Przebieg lekcji:**Ćwiczenie 1**

Nauczyciel wspólnie z uczniami metodą „burzy mózgów” określa, co jest tematem przeczytanego w domu materiału. Następnie z tekstu wspólnie z uczniami wybiera i zapisuje na arkuszu w „słoneczku” 10 do 20 słów, które są kluczowe. Czas wykonania 5–8 minut.

Ćwiczenie 2

Uczniowie w parach przygotowują po dwa, trzy pytania związane ze słowami kluczami i tematem tekstu.

Dwójki łączymy w grupy czteroosobowe. Prosimy uczniów o pracę nad listą pytań do tekstu, które mogą opracować w formie mapy myśli i dodatkowo zastosować symbole, znaki, związane z ich pytaniami. Na zadanie przeznaczamy około 20 minut, a po upływie tego czasu prosimy zespoły o przedstawienie swoich pytań. Kolejny zespół odczytuje tylko te, które nie powtarzają pytań wymienionych przez innych.

Następnie polecamy, aby podczas pracy w zespole uczniowie odszukali odpowiedzi na postawione przez siebie pytania i umieścili je na przygotowanych mapach myśli. Po upływie 15 minut zbieramy opinie na temat pracy, zadając pytanie: Czy wszyscy znaleźli odpowiedzi na pytania?

Podsumowanie ćwiczenia: refleksja na temat treści artykułu w formie swobodnych odpowiedzi na pytania:

Co w przeczytanym materiale było dla Was szczególnie ważne?

Kim był ks. Roman Kotlarz i jaki był jego związek z wydarzeniami Czerwca 1976?

Ćwiczenie (alternatywne)

Uczniowie po zapoznaniu się w domu z tekstem A. Kutkowskiego i zapisują na lekcji na kartkach minimum pięć pytań dotyczących przedstawionych w materiale informacji. Wybrana osoba zbiera pytania do urny. Nauczyciel dzieli uczniów na pięcioosobowe grupy, które losują pytania z puli i przygotowują odpowiedzi. Zespół, który jest gotowy, zgłasza się i przedstawia rezultaty swojej pracy. Pozostali uczniowie wraz z nauczycielem weryfikują poprawność odpowiedzi.

Podsumowanie ćwiczenia: refleksja na temat treści artykułu w formie swobodnych odpowiedzi na pytania:

Co w przeczytanym materiale było dla Was szczególnie ważne?

Kim był ks. Roman Kotlarz i jaki był jego związek z wydarzeniami Czerwca 1976?

Ćwiczenie 3

Do tego zadania wykorzystujemy materiały źródłowe karta 33–38 oraz 41 zamieszczone w pakiecie dla ucznia. Możemy też wykorzystać materiały z proponowanych zasobów multimedialnych w formie wystawy.

Uczniowie wchodzą w role świadków, którzy spotkali się z ks. Kotlarzem oraz dziennikarzy przeprowadzającymi z nimi wywiad. Nauczyciel wyznacza poprzez wskazanie lub losowo role świadków np.: uczestnika pogrzebu ks. Kotlarza, robotnika idącego w pochodzie protestacyjnym obok księdza, „nieznanego sprawcy” pobicia księdza lub funkcjonariusza SB przesłuchującego księdza, osoby słuchającej kazania w kościele itp.

Zdaniem świadków jest opowiedzenie o swoich wrażeniach ze spotkania z ks. Romanem Kotlarzem i przedstawienie opinii o nim. Pozostali uczniowie słuchający wypowiedzi wchodzą w rolę dziennikarzy i zadają pytania.

Przykładowa wypowiedź świadka: Jestem mieszkańcem Pelagowa. O protestach robotników wiedziałem od kolegi, który przeszedł „ścieżkę zdrowia”. Kazanie księdza wywarło na mnie ogromne wrażenie. To, co mówił było słuszne. Podziwiałem jego odwagę, bo ja bym się bał tak mówić.

Przykładowe pytania dziennikarzy:

- A czego się bałeś?
- Czy ksiądz nawoływał do buntu?

- Ile ludzi było w kościele? Czy wszyscy podzielali Twoje zdanie?

Ćwiczenie 4

Do realizacji tego ćwiczenia uczniowie wykorzystują tekst A. Kutkowskiego oraz materiał źródłowy – karta 41. Nauczyciel dzieli klasę na dwuosobowe zespoły. Zespoły otrzymują przygotowane plansze ze schematem postaci, na którym dokonują charakterystyki ks. Kotlarza w oparciu o poznane materiały źródłowe.

Następnie pary łączą się w czteroosobowe zespoły i poprzez dyskusję poszukują argumentów, które uzasadniają określenie ks. Romana Kotlarza mianem kapelana Czerwca 1976. Zapisują wnioski na otrzymanych arkuszach i prezentują swoje spostrzeżenia na forum klasy.

Ćwiczenie (alternatywne)

Na lekcji wcześniejszej nauczyciel zapoznaje uczniów z instrukcją dotyczącą ćwiczenia.

Instrukcja nauczyciela:

Wyobraźcie sobie, że jesteście badaczami, którzy wyznaczyli sobie jako cel zbieranie informacji o bohaterach zasłużonych w walce o wolność w okresie PRL. Bohaterem Waszej pracy jest ks. Roman Kotlarz. Poszukajcie, korzystając z dostępnych źródeł i zbierzcie jak najwięcej informacji o tej postaci (zdjęcia, notatki, cytaty, opinie innych itp.). Zebrane materiały przynieście na lekcję.

Waszym zadaniem będzie przygotowanie posteru (rozbudowanej wizytówki historycznej) oraz zaprezentowanie Waszego bohatera klasie. Kryteria oceny: bibliografia, estetyka pracy, wkład własny w pracę grupy, poziom merytoryczny prezentacji, sposób prezentacji. Powodzenia!

Na lekcji nauczyciel dzieli klasę na grupy. Uczniowie w grupach na podstawie poznanego materiału źródłowego przygotowują rozbudowaną formę wizytówki historycznej (poster) o bohaterze lekcji zgodnie z instrukcją nauczyciela. Wykorzystują do posteru formy graficzne (ilustracje, zdjęcia postaci lub własne rysunki itp.), zgromadzone materiały, notatki i zdjęcia. Na wykonanie posteru mają 20 minut. W czasie pracy grup projektowych nauczyciel udziela uczniom niezbędnych wskazówek, pomaga zaaranżować przestrzeń posteru, odpowiada na pytania. Po określonym czasie uczniowie przystępują do prezentacji wyników swojej pracy.

Ćwiczenie 5

Do realizacji tego ćwiczenia uczniowie wykorzystują tekst A. Kutkowskiego oraz materiał źródłowy – karta 41.

Nauczyciel zawiesza arkusz papieru z napisem „Wróg systemu czy.....”, prosi uczniów, aby wypisali na otrzymanych karteczkach najważniejsze informacje dotyczące życia, postawy i motywacji działania ks. Romana Kotlarza. Do tego zadania każdy uczeń otrzymuje po 3 karteczki.

Przykładowe zapisy: upominał się o prawa ludzi wierzących, jego kazania przyciągały tłumy, pobłogosławił robotników podczas wydarzeń Czerwca 76, był prześladowany przez Służbę Bezpieczeństwa itp.

Po odczytaniu zapisów charakteryzujących ks. Romana Kotlarza nauczyciel prosi o uzupełnienie tytułu planszy. Metodą „burzy mózgów” uczniowie przedstawiają swoje propozycje, które zostają przegłosowane np. ofiara systemu, bohater itp.

Zadanie może zakończyć mini wykład nauczyciela o roli kościoła katolickiego w PRL oraz o komunikacji Konferencji Episkopatu Polski z 8–9 września 1976 r. w sprawie Protestu Robotniczego z Czerwca 1976.

Ćwiczenie 6

Do wykonania tego ćwiczenia uczniowie wykorzystują telefony z dostępem do internetu. Nauczyciel dzieli klasę na zespoły. Zadaniem zespołów jest porównanie postaci ks. Romana Kotlarza i ks. Jerzego Popiełuszki wg załączonego schematu oraz odpowiedź na pytanie kluczowe: czy słusznie ks. Roman Kotlarza bywa nazywany radomskim Popiełuszką? Uczniowie wykorzystują informacje uzyskane na lekcji, a w przypadku ks. Jerzego Popiełuszki korzystają z zasobów internetowych. Przy wykonaniu zadania uczniowie uwzględniają:

1. dane osobowe
2. lata życia
3. pochodzenie
4. wykształcenie
5. miejsca pełnienia posługi duszpasterskiej
6. stan zdrowia
7. działalność
8. reakcje władz PRL
9. przyczyny śmierci

Uczniowie prezentują swoje ustalenia na forum klasy a następnie poprzez dyskusję w zespołach przygotowują odpowiedź na pytanie kluczowe oraz argumenty potwierdzające ich zdanie. Następuje podsumowanie – prezentacja wypowiedzi zespołów.

Ćwiczenie 7

Nauczyciel wchodzi w rolę „adwokata diabła”: sędzę, że jeden człowiek niewiele może zrobić dla innych, nawet jeśli ma rację, ks. Kotlarz i ks. Popiełuszko za obronę wyznawanych przez siebie wartości zapłacili wysoką cenę, bo cenę własnego życia. Oni stracili życie, a system i tak trwał. W walce z systemem jednostka jest bez szans. A wy co o tym sadzicie?

Celem ćwiczenia jest sprowokowanie uczniów do dyskusji o roli i miejsca jednostki w historii.

EPILOG

6 listopada 2001 r. w Klubie Księgarza na Rynku Starego Miasta w Warszawie odbyła się promocja książki *Radomski Czerwiec '76. Wspomnienia partyjnego sekretarza* autorstwa Janusza Prokopiaka, w 1976 r. pierwszego sekretarza Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Radomiu. Uczestniczyło w niej kilkadziesiąt osób.

Dzień wcześniej w „Trybunie” pojawiła się zapowiedź tego spotkania pod tytułem *Przepraszam, czy tam bili? Ścieżki zdrowia '76*. W tym krótkim artykule stwierdzono, że w książce Prokopiaka „znaleźć można szokującą tezę o radomskich »ścieżkach zdrowia« [...] jako fikcji literackiej”¹.

Spotkanie promocyjne potwierdziło tę konstatację. Prokopiak mówił, że to, „co obecnie piszą historycy o wydarzeniach w Radomiu, jest manipulacją i oszustwem [...] ścieżki zdrowia są terminem wymyślonym przez Zbigniewa Romaszewskiego w 1981 roku. [...] Komentując śmierć Jana Brożyny (w jego pamiętnikach Zbrożyny), pobitego przez milicję 29 czerwca (według oficjalnej wersji wypadł z okna), [...] stwierdził, że dostał informację, że KOR dał pieniądze matce zmarłego po to, by ta rozgłaszała, że pobiła go milicja”².

Z opinią Prokopiaka polemizowali historycy Jerzy Eisler i Antoni Dudek. Ten ostatni stwierdził między innymi: „jest ponad 90 relacji o tym, jak ludzie byli bici i jak wyglądały ścieżki zdrowia, m.in. w książce Wiesława Mizerskiego”³.

Na ten temat wypowiedział się na łamach „Gazety Wyborczej” Jan Lityński, były działacz KOR: „Janusz Prokopiak po prostu kłamie [...] Ścieżki zdrowia w Radomiu były. W czasie trwających wiele lat procesów nie udało się jedynie wskazać wykonawców. One trwały nie tylko w czerwcu, ale nawet we wrześniu 1976. Ludzie bywali wzywani na komendy i bici. Sam widziałem ślady. Były ofiary śmiertelne. We wspomnianej sprawie Jana Brożyny »nie znaleziono dowodów«, że pobicia dokonali milicjanci, skazano jako sprawców dwóch niewinnych ludzi. Warto przypomnieć, że jeden z nich na procesie odwołał zeznania, twierdząc, że zostały wymuszone biciem, i zmarł niedługo potem w więzieniu. Za to wszystko również odpowiada sekretarz Prokopiak”⁴.

„Trybuna” również zamieściła relację z promocji książki. „Prokopiak uparcie trwał przy swoim zdaniu, nie zwracając uwagi na dokument Komitetu Obrony Robotników z 1976 roku, gdzie dokładnie opisano radomskie »ścieżki zdrowia«. Nie przemawiał też do niego fakt istnienia setek relacji skatowanych w ten sposób aresztantów. Przeciwwstawiał im swoje, jak stwierdził, wiarygodne wspomnienia. Dodał, że wszystkie procesy o wykrycie »tych bijących« zostały umorzone. On sam nie był też nigdy przesłuchiwany w sprawie »ścieżek zdrowia«, co miałoby dobitnie świadczyć o prawdziwości jego tezy”⁵.

Hanna Krall w „Gazecie Wyborczej” oświadczyła: „Janusz Prokopiak mówi, że nie pytałam go o »ścieżki zdrowia«. Owszem, pytałam. W reportażu pt. *Widok z okna na pierwszym piętrze* pisanym w formie monologu sekretarza znajdują się następujące zdania: »Nieprawda, że bili, to wymyślił KOR. Nie sprawdzałem, po co? Przecież wszystko KOR wymyślił«. Są to odpowiedzi na pytania, których sens jest oczywisty. Tekst nie mógł się ukazać w »Polityce« w 1980 roku”⁶.

Były pierwszy sekretarz KW z oburzeniem mówił także o scenariuszu filmowym Hanny Krall i Krzysztofa Kieślowskiego, który powstał na podstawie reportażu Krall *Widok z okna na pierwszym piętrze*. „Reportaż ten miał się ukazać w książce pt. *Katar sienny*, ale cenzura kazała zemleć cały dzieśiąctysięczny nakład”⁷.

W formie teatralnej reportaż – wśród innych monologów – został wystawiony w 1981 r. w Teatrze Narodowym w reżyserii Zofii Kucówny pod tytułem *Relacje*.

¹ [JAK], *Przepraszam, czy tam bili? Ścieżki zdrowia '76*, „Trybuna”, 5 XI 2001.

² P. Wroński, *Kłamstwa radomskie. Skandaliczna książka o Czerwcu '76*, „Gazeta Wyborcza”, 8 XI 2001.

³ *Ibidem*.

⁴ Wypowiedź Jana Lityńskiego, *ibidem*.

⁵ M. Nowik, *Ćwierć wieku niewiedzy. Sporne „ścieżki zdrowia”*, „Trybuna”, 7 XI 2001.

⁶ H. Krall, *Ścieżka prawdy*, „Gazeta Wyborcza”, 10–11 XI 2001.

⁷ *Ibidem*.

Wspomniana przez Janusza Prokopiaka wersja filmowa w reżyserii Krzysztofa Kieślowskiego ma tytuł *Krótki dzień pracy*. Kieślowski ukończył go w grudniu 1981 r. – już w stanie wojennym. Film miał być wyświetlany w kinach, cenzura go jednak zatrzymała. Pomyślany był jako prezentacja życia sekretarza partii. Reżyser zaznaczył (informują nas o tym napisy początkowe), że wydarzenia są prawdziwe, choć postacie fikcyjne. W scenariuszu wymieszano płaszczyzny czasowe – współczesną, retrospektywną i antycypacyjną. Retrospekcje – będące, jak cały tekst, literacką kreacją Hanny Krall i Krzysztofa Kieślowskiego – dotyczą wcześniejszej biografii sekretarza. Związane są z ważnymi datami powojennej historii Polski: 1946 r. – ośmioletni chłopiec, którego ojcem jest członek PPR; 1953 r. – starosta praktyk studenckich; 1956 r. – kierownik budowy; 1968 r. – dyrektor kombinatu; 1975 r. – członek KC PZPR nominowany na sekretarza KW; kilka dni przed 25 czerwca 1976 r. – już sam jako ojciec, słucha, jak w czasie zakończenia roku szkolnego jego syn recytuje wiersz Rafała Wojaczka *Ojczyzna*.

Janusz Prokopiak był szczególnie oburzony retrospekcją z 1946 r., dotyczącą wspomnień o ojcu – twierdził, że jego ojciec nigdy nie był w PPR.

Krzysztof Kieślowski bardzo krytycznie ustosunkował się do swojego filmu: „Wyszedł z tego zresztą bardzo niedobry film. Nie udał mi się kompletnie, ale [scenariusz] pisało mi się bardzo dobrze. Klasyczny film polityczny. [...] Przypuszczam, że w scenariuszu za mało staraliśmy się wejść w postać bohatera. [...] Robiłem o nim film krytyczny. [...] Ta postać zrobiła się troszeczkę schematyczna. Nie została pogłębiona”⁸.

Hanna Krall – współautorka scenariusza – uznała film za wspólny błąd. Stwierdziła, że postać głównego bohatera „jest pokazana zbyt schematycznie i zbyt »ujednoznacznioma«”⁹.

⁸ K. Kieślowski, *Wirus komunizmu. Krótki dzień pracy (1981)* [w:] *Autobiografia. O sobie*, Kraków 1997.

⁹ Wywiad z Hanną Krall przeprowadzony 10 XII 2001 r. przez Wiesławę Młynarczyk.

BIBLIOGRAFIA

Błażyński Zbigniew, *Towarzysze zeznają. Z tajnych archiwów Komitetu Centralnego. Dekada Gierka 1970-1980 w tzw. Komisji Grabskiego*, Londyn 1987

Brandys Marian, *Dziennik 1976-1977*, Warszawa 1996

Czerwiec 76: bibliografia (za lata 1976-1996), oprac. Maria Kaczmarska i Ewa Ukleja, Radom 1996

Czerwiec 76: bibliografia (za lata 1996-2001), oprac. Maria Kaczmarska, Ilona Michalska i Dorota Prawda, Radom 2001

Czerwiec 76: bibliografia (za lata 2001-2006), oprac. Maria Kaczmarska, Ilona Michalska, Radom 2006

Czerwiec 76: bibliografia (za lata 2006-2011), oprac. Maria Kaczmarska, Radom 2011

Czerwiec 1976. Spory i refleksje po 25 latach, red. Paweł Sasanka, Robert Spałek, Warszawa 2003

Czerwiec 1976 w materiałach archiwalnych, wybór, wstęp i opracowanie Jerzy Eisler, Warszawa 2001

Dokumenty Komitetu Obrony Robotników i Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR”, oprac. Andrzej Jastrzębski, Londyn 1994

Dowcip surowo zabroniony. Antologia dowcipu politycznego, red. Violetta Sygula-Gregrowicz i Małgorzata Waloch, t. 1-2, Toruń 1990-1991

Dubiński Krzysztof, *Rewolta radomska: czerwiec 1976*, Warszawa 1991

Dudek Antoni, Marszałkowski Tomasz, *Walki uliczne w PRL 1956-1989*, Kraków 1999

Dziurok Adam, Gałęzowski Marek, Kamiński Łukasz, Musiał Filip, *Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918-1989*, Warszawa 2011

Eisler Jerzy, *Siedmiu wspaniałych. Poczet pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Warszawa 2014

Eisler Jerzy, *Czterdzieści pięć lat, które wstrząsnęły Polską. Historia polityczna PRL*, Warszawa 2018

Eisler Jerzy, *„Polskie miesiące” czyli kryzys(y) w PRL*, Warszawa 2008

Friszke Andrzej, *Opozycja polityczna w PRL 1945-1980*, Londyn 1994

Friszke Andrzej, *Polska Gierka*, Warszawa 1995

Gajdziński Piotr, *Gierek. Człowiek z węgla*, Poznań 2014

Garbal Łukasz, Jan Józef Lipski, *Biografia źródłowa*, t. 2, Warszawa 2018

Jankowska Anna, Kutkowski Arkadiusz, Sasanka Paweł, *Czerwiec 1976. Zaczęło się w „Walterze”. Katalog wystawy*, Radom 2011

- Kobyliński Szymon, Wieczorkowski Aleksander Jerzy, *Rysunki NIEcenzurowane 1954–1990*, Paryż 1990
- Kowalik Szczepan, Kutkowski Arkadiusz, *Śmierć nieosądzona. Sprawa księdza Romana Kotlarza*, Lublin-Warszawa 2020
- Krall Hanna, *Trudności ze wstawaniem. Okna*, Warszawa 1990
- Krall Hanna, Kieślowski Krzysztof, *Widok z okna na pierwszym piętrze*, „Dialog” 1981, nr 7
- Ksiądz Roman Kotlarz (1928–1976)*. Broszura z serii „Patroni naszych ulic”, Warszawa 2016
- Kutkowski Arkadiusz, „... jak my ich nienawidzimy”. *Represje sądowe po radomskim Czerwcu 1976 r.*, Lublin 2016
- Lipski Jan Józef, *KOR. Komitet Obrony Robotników. Komitet Samoobrony Społecznej*, wstęp: Andrzej Friszke, Warszawa 2006
- Lorenc Andrzej, *Orzełek i reszka. Scenariusz filmu fabularnego (inspirowany wydarzeniami radomskiego Czerwca '76)*, Radom 2016
- Miasta buntu w imperium sowieckim. Konteksty radomskiego Czerwca 1976 roku*, red. Arkadiusz Kutkowski, Sebastian Piątkowski, Lublin-Warszawa 2020
- Miasto z wyrokiem*, oprac. Katarzyna Madoń-Mitzner [na podstawie ścieżki dźwiękowej filmu dokumentalnego *Miasto z wyrokiem* w reżyserii Wojciecha Maciejewskiego], „Karta” 1998, nr 25
- Mołdawa Tadeusz, *Ludzie władzy 1944–1991*, Warszawa 1991
- Morgan David, *Konflikt pamięci. Narracje radomskiego Czerwca 1976*, Warszawa 2005
- Ochnia Przemysław, *Radomski Czerwiec '76. Komiks*, Warszawa-Radom 2014
- Opoka Teresa, *Na ścieżkach zdrowia*, Warszawa 2019
- Opozycja w PRL. Słownik biograficzny 1956–89*, red. Jan Skórzyński, Paweł Sowiński, Małgorzata Strasz, t. 1 Warszawa 2000; t. 2 Warszawa 2002
- Prokopiak Janusz, *Radomski czerwiec 76. Wspomnienia partyjnego sekretarza*, Warszawa 2001
- Radomski Czerwiec 1976, cz. 1: Doniesienie o przestępstwie*, oprac. Wiesław Mizerski, Lublin 1991
- Radomski Ursyn, Czerwiec 1976. Protest i propaganda*, Warszawa 1984
- Rakowski Mieczysław, *Dzienniki polityczne 1976–1978*, Warszawa 2002
- Rolicki Janusz, *Edward Gierek: Przerwana dekada*, Warszawa 1990
- Rolicki Janusz, *Edward Gierek: Replika*, Warszawa 1990
- Roliński Bohdan, Piotr Jaroszewicz. *Przerywam milczenie... 1939–1989*, Warszawa 1991

Sasanka Paweł, *Czerwiec 1976. Geneza – przebieg – konsekwencje*, Warszawa 2006

Skórzyński Jan, *Siła bezsilnych. Historia Komitetu Obrony Robotników*, Warszawa 2012

Śladami Czerwca 1976. Przewodnik po robotniczym proteście, Lublin–Radom 2013

Twarze radomskiej bezpieki. Katalog wystawy, oprac. Arkadiusz Kutkowski, Lublin 2008

Waligóra Grzegorz, *Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela*, Warszawa 2006

Władza w PRL. Ludzie i mechanizmy, red. Konrad Rokicki, Robert Spalek, Warszawa 2011

BIBLIOGRAFIA METODYCZNA

Buszko Józef, *Historia najnowsza w oczach historyka i politologa* [w:] *Historia najnowsza jako przedmiot badań i nauczania*, red. Jerzy Maternicki, Warszawa 1990.

Dziedzic Anna, Kozłowska Wiesława Elżbieta, *Drama na lekcjach historii*, Warszawa 1999.

Dziedzic Anna, Pichalska Janina, Świdorska Elżbieta, *Drama na lekcjach języka polskiego*, Warszawa 1992.

Jadczak Maria, *Nowe metody nauczania historii*, „Wiadomości Historyczne” 1998, nr 1.

Lenard Stanisław, *Aktywne metody nauczania historii*, „Wiadomości Historyczne” 2000, nr 4.

Machulska Halina, *Środki teatralne w procesie nauczania i wychowania* [w:] *Drama. Poradnik dla nauczycieli i wychowawców*, z. 1–3, Warszawa 1991.

Maternicki Jerzy, *Problemy dydaktyczne historii najnowszej* [w:] *Historia najnowsza jako przedmiot badań i nauczania*, red. Jerzy Maternicki, Warszawa 1990.

Zielecki Alojzy, *Wiedza o regionie wprowadzeniem do edukacji historycznej*, „Wiadomości Historyczne” 2000, nr 4.

MULTIMEDIA

<https://polskiemiesiace.ipn.gov.pl/mie/wszystkie-wydarzenia/czerwiec-1976/112496,Czerwiec-1976.html>

<https://ipn.gov.pl/aktualnosci/2014/lublin/aplikacja-komiksu-radomski-czerwiec-76-na-telefony-i-tablety-z-systemem-android>

<https://ipn.gov.pl/pl/edukacja-1/wystawy/73741,Wystawa-Krok-ku-wolnosci-Protesty-robotnicze-w-czerwcu-1976-r-do-pobrania.html>

<https://edukacja.ipn.gov.pl/edu/materialy-edukacyjne/zadania-i-cwiczenia-dla/142162,Krok-ku-wolnosci-Protesty-robotnicze-w-czerwcu-1976-r.html>

<https://ipn.gov.pl/pl/multimedia-1/101925,Polskie-miesiace-Czerwiec-76.html>

FILMY, REPORTAŻE:

Miasto z wyrokiem, reż. Wojciech Maciejewski, Polska 1996

...i cicho ciało spocznie w grobie, reż. Wojciech Maciejewski, Polska 1999

Dwie strony barykady Radomskiego Czerwca, reż. Sławomir Koehler, Polska 2016

Krótki dzień pracy, reż. Krzysztof Kieślowski, Polska 1981

WARTO ZOBACZYĆ

Przystanek Historia IPN w Pelagowie–Trablicach, gm. Kowala, woj. mazowieckie.

Znajduje się w budynku dawnej plebanii zamieszkałym w latach 1961–1976 przez ks. Romana Kotlarza – kapłana, który był represjonowany po wydarzeniach Czerwca 1976 r. i zmarł w wyniku pobicia przez „nieznanych sprawców” 18 sierpnia 1976 r. Działania edukacyjne placówki skupiają się na prezentacji historii najnowszej regionu radomskiego, w tym zwłaszcza czerwcowego Protestu Robotniczego oraz działalności duszpasterskiej ks. Kotlarza. Obejmują warsztaty historyczne i lekcje dla uczniów, spotkania ze świadkami historii i przygotowywanie materiałów edukacyjnych (np. broszura *Ksiądz Roman Kotlarz* w serii „Bohaterowie naszych ulic”). Stałym wyposażeniem „Przystanku” jest wystawa ...*ksiądz musi zaprzestać. Życie i działalność księdza Romana Kotlarza* oraz pamiątki związane z posługą księdza. Do dyspozycji zwiedzających jest przewodnik (po wcześniejszym umówieniu się).

Dane teleadresowe: Przystanek Historia IPN – Izba Pamięci ks. Romana Kotlarza, Trablice 29, 26 – 604 Kowala, tel. 48–368–24–22

Szlak turystyczny „Śladami Czerwca 1976” w Radomiu.

Rozpoczyna się pod budynkami dawnych Zakładów Metalowych im. Gen. Waltera, których załoga zastrajkowała jako pierwsza w czerwcu 1976 r. i prowadzi przez najważniejsze miejsca związane z tym protestem.

Na szlaku umieszczonych jest 10 tablic informacyjnych w języku polskim i angielskim. Ich lokalizacja jest następująca:

1. Budynki po byłych Zakładach Metalowych im. gen. Waltera, ul. 1905 Roku 1/9
2. Budynki po byłych Radomskich Zakładach Przemysłu Skórzanego „Radoskór”, ul. Domagalskiego 7
3. Kamień–pomnik na skrzyżowaniu ulic 25 Czerwca i Żeromskiego
4. Budynek Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Radomiu (była siedziba KW PZPR), ul. 25 Czerwca 68
5. Skrzyżowanie ulic 25 Czerwca i Partyzantów
6. Sklepy przy ul. 25 Czerwca
7. Urząd Miejski w Radomiu (była siedziba Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Radomiu), ul. Kilińskiego 30
8. Kościół Jezuitów pod wezwaniem Trójcy Świętej, pl. Kazimierza Wielkiego Stadion RKS „Radomiak” ul. Struga 18
9. Trablice–Pelagów – Izba Pamięci Ks. Romana Kotlarza

Stowarzyszenie Radomski Czerwiec 76 w Radomiu.

W siedzibie Stowarzyszenia znajduje się Izba Pamięci, w której można oglądać pamiątki po osobach represjonowanych, fotografie dokumentów i wyposażenie funkcjonariuszy Zmotoryzowanych Odwodów Milicji Obywatelskiej uczestniczących w tłumieniu demonstracji.

Dane teleadresowe: Stowarzyszenie Radomski Czerwiec 76, 26–600 Radom, ul. Reja 16, e–mail: biuro@czerwiec76.pl

Sala Historii Leśnictwa Radomsko–Kieleckiego przy Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Radomiu.

Sala mieści się w budynku, który w czerwcu 1976 r. był siedzibą Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Radomiu, spaloną przez demonstrantów. Zwiedzający mogą obejrzeć m.in. odtworzony gabinet I sekretarza KW z oryginalnym wyposażeniem z 1976 r. Po sali oprowadza przewodnik (po wcześniejszym umówieniu się)

Dane teleadresowe: Sala Historii Leśnictwa Radomsko-Kieleckiego przy Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Radomiu, 26-600 Radom, ul. 25 Czerwca 68, tel. 48-385-60-00, e-mail: rzecznik@radom.lasy.gov.pl

Izba Tożsamości Ursusa w Warszawie – Ursusie.

Można tam obejrzeć wystawę o Proteście Robotniczym w Czerwcu 1976 r., fotografie uczestników wydarzeń, druki ulotne i wydawnictwa bezdebitowe związane z protestem. Do dyspozycji zwiedzających jest przewodnik (po wcześniejszym umówieniu się).

Dane teleadresowe: Izba Tożsamości Ursusa, Dom Kultury „Portiernia” (filia Ośrodka Kultury „Arsus”) w Dzielnicy Ursus m. st. Warszawy, 02-495 Warszawa, ul. Traktorzystów 20, tel. 22-350-17-18